

Kentsel Kamusal Mekânın Üretiminde Değişkenlerin Gelişimi

Bülent GÜNEŞ*

Öz

Giriş ve Çalışmanın Amacı: Modernist hareketin kentsel kamusal mekânlarda, II. Dünya savaşı ve 70'li yılların sonrasında 21.yy'a da taşan post modern düzenin popüler kültür ile beslenen meta üretimine dönüşümü, günümüzde de izlenmektedir. Bu devrimin tüm değişkenleri, kamusal mekânlar başta olmak üzere yeni dönem tasarım anlayışını adeta ütopyaların sonu olarak tanımlamıştır. Çalışmada post modern dönemin her şeyin değiştiğine ilişkin söylemi içinde değişmeden kalanlar sorgulanmıştır.

Kavramsal/Kuramsal Çerçeve: Kentsel kamusal mekân kavramı çalışmada bir arada kullanılmıştır. Kentsel alanın bütününün kamusal alan niteliği taşıması gereği kavramsal olarak temel alınmıştır. Çalışma bu kuramsal yaklaşım temelinde diğer sosyal kuramlar, toplum bilim verileri, üretim biçimi ve sosyal aktörlerle birlikte dönemselsel olarak değerlendirilmiştir. Araştırma değişim adı altında mevcudun meşruiyetini sağlayan gelişmeleri tanımlayarak, kentsel mekândaki olgulara mimarlık ve planlama alanlarının mekânsal organizasyonlarına katkı verecektir.

Yöntem: Konu ile ilgili geniş literatür taramasının verileri yanı sıra son dönemde çok sayıda uygulamanın sonuçlarını kentsel mekânda gözlemlemek de mümkün olmuştur. Çalışmada farklı veri tabanlarındaki kuramsal verilerin olagelen süreçle bağlantıları analiz edilmiştir. İnternet kaynaklı adreslerden elde edilen görsel veriler ve bilgiler diğer gözlemlerle birlikte yorumlanmıştır. İstanbul metropol alanındaki örneklerde farklı kamusal alanlar ve sınırlarındaki dinamikler üzerinden değişen ve değişmeyen olgular ve yeni biçimleri araştırılmıştır. Makalede bu bütün ve parçaların ilişkisel bağlamı üzerinden sentezler oluşturulmuştur.

Bulgular: Neoliberal ekonominin kültürel politikaları, yaşanan ekonomik krizlerin aşılmasında geç modernizm sürecinde yeni teknolojik gelişmeler ve dijital ortamla birlikte kentsel mekânların değişim ve dönüşümünde etkili olmuştur. Mimarlık ve planlama disiplinlerinin süreçle bütünleşen kuramsal dünyası ve uygulamaları sistemin meşruiyetine katkı vermiştir. Dolayısıyla sistemin değişmeyen değişim değeri olgusu yeni biçimleriyle kentsel mekânda egemenliğini sürdürmüş ve sürece uygun sosyal aktörlerini ve yaşam biçimini ortaya çıkarmıştır.

Sonuç: Neoliberal ekonominin yeni kültürel ortamı ve dijital teknoloji ile üretim ağı içinde kentsel kamusal mekânların yeni değişkenleri, bir bakıma sistemin değişmeyen temel değişkenlerinin

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 04.10.2023 **Kabul/Accepted:** 30.06.2024

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: bulentgunes0@gmail.com **ORCID** <https://orcid.org/0000-0002-1481-6727>

'sürdürülebilirliğini' sağlamaktadır. Küresel politikalar 'Post politik' teoriler ve mikro ölçekli yaklaşımlarla mimarlık ve planlama alanlarına yeni bir zemin hazırlamıştır. Gerek kentsel alanın kamusal mekânları ve gerekse yeni yerleşimler, yeni sınırlarda daha az geçirgen ve daha çok kapanan alanlar ile adeta özerk yapı adaları üretmektedir. Kentsel kamusal mekânlarda kullanım değerini arttıran yeni makro politikalar aranması kaçınılmazdır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kamusal, Mekân, Değişim, Dönüşüm

Development of Variables in the Production of Urban Public Space

Abstract

The Purpose of Study: The transformation of the modernist movement in urban public spaces into a commodity production, fed by the popular culture of the postmodern order, which overflowed into the 21st century after the Second World War and the 70s, is still observable today. All the variables of this movement have defined the new understanding of contemporary design, especially of public spaces, as the end of utopias. This study questions what remains unchanged in the postmodern discourse that everything has changed.

Literature Review/Background: The concept of urban public space is used throughout the study. It is conceptually based on the need for the entire urban area to have the characteristics of a public space. Based on this theoretical approach, the study has been periodically evaluated together with other social theories, social science data, mode of production and social actors. The research will contribute to the spatial organization of architecture and planning fields by defining the developments that provide the legitimacy of the existing under the name of change.

Method: In addition to the data from the extensive literature review on the subject, it was also possible to observe the results of many recent practices in urban space. The study analyzed the connections between the theoretical data in various databases and the actual process. Visual data and information from Internet-based addresses were interpreted together with other observations. Changing and unchanging phenomena and their new forms have been studied through the dynamics of different public spaces and their boundaries in examples in the Istanbul metropolitan area. The article synthesizes these wholes and parts through their relational context.

Results: The cultural policies of the neoliberal economy have been effective in changing and transforming urban spaces with new technological developments and digital media in the process of late modernism in order to overcome economic crises. The theoretical world and practices of architecture and planning disciplines integrated in this process have contributed to the legitimacy of the system. As a result, the phenomenon of the system's unchanging exchange value has continued to dominate urban space with its new forms, creating social actors and lifestyles appropriate to the process.

Conclusion: The new variables of urban public spaces within the new cultural environment of the neoliberal economy and the digital technology production network, in a way, ensure the 'sustainability' of the unchanging basic variables of the system. Global politics has prepared a new ground for architecture and planning with 'post-political' theories and micro-scale approaches. Both the public spaces of the urban area and the new settlements produce autonomous islands of buildings with less

permeable and more closed areas at new borders. It is inevitable to search for new macro-policies that increase the value of urban public spaces.

Keywords: *Urban, Public, Space, Change, Transformation.*

1. Giriş

Güncel tanımıyla kamusal alanların özel alanlardan ayrılma süreci 18.yy'a dayanır. Antikçağın Yunan agorası, Roma'nın forum alanları, ortaçağ kentlerinde ise farklı pazaryerleri ve ticari bölgelerin ortak kimlikleri Rönesans ve aydınlanma süreci ile değişmeye başlamıştır. Yönetimin siyasası olan kamusal alanlar, feodalizmin çözülmesi ile dinsel kurumlar özelleşmiş, kraliyet ya da yönetimlerin ulus ve bölgesel devletlere dönüşmesiyle de özel alanlarla farklılaşmaya başlamışlardır. 18.yy. sonunda kamusal alanlar kolektif kimliğinden ayrılmıştır. Kamusal mekânlar, farklı kimliklerdeki insanların eylem ve söylem üretiminin paylaşıldığı ilişkilerin arasındadır (Arendt, 1998, s. 290). Toplumsal yaşamın ve insanların açık görünür kimliğiyle var olduğu alanlardır. 17. ve 18. yy. sonlarında sosyoekonomik gelişmelerin etkisiyle kentsel alanda mimarlık ve planlama uygulamaları da yeni kamusal ortama katkı sunmuştur. Ardından 19. yy'da sanayileşme ve kapitalizmin gelişme sürecinde yenilenme hareketleri ile birlikte büyük meydan, bulvar ve caddelerin ortaya çıktığı kentsel alanda yeniden ve tekrar yeniden üretim süreçleri görülmüştür. 20. yy. modern kent planlaması bu büyük parçaları daha çok dolaşım alanına ve gösteri merkezlerine dönüştürmüştür ve kamusal mekânları geleneksel kimliğinden uzaklaştırmıştır.

Yaşanan savaşların ve göçlerin ardından ulus devletler artan metalaşma süreçlerini kontrol etmek zorunda kalmışlardır. 1960'lı yılların başlarında kentsel alanda eğilimler düzeyinde planlama süreçlerinin toplumsal yaşamı sisteme aykırı süreçlere yönelteceğine ilişkin yaklaşımlar karşılık bulmamıştır (Harvey, 2013, s.93). Ardından 1960'lar ve devamında mimarlık ve planlama alanlarındaki bütünsel yaklaşımların parçalanmaya başladığı ve kamu-özel ortaklığı adı altında kamusal alanların özelleştirildiği süreç kapitalist modernitenin yeni ekonomi ve kültür politikası ile yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu gelişmenin de katkısıyla erken modernizmin kentsel fonksiyonları bölgelere ayırması sonucunda özel alanlardan farklılaşarak ayırtırdığı kamusal mekânlar günümüzde daralmanın devamında giderek geçirimsizleşmektedir.

Kentsel alanlar ve kamusal mekânlarda yaratılan yeni kültür politikalarının yaşama geçirilmesinde, sermaye yapısında yaşanan değişimler ve neoliberal politikalar etkin araçlar haline gelmiştir. Neoliberal politikaların paralelinde sanat alanında ve mimaride yaşanan giderek özelleşen ve sistemle bütünlük sağlayan gelişmeler kentsel kamusal mekânlarda post modern kültüre uygun yapısal süreçleri yaratmıştır. Ticari kimlikleri ile öne çıkan meydanlar, imaj ve seyir kimlikli pırlıtlı yapısal örnekleri ile kamusal mekânın yeniden üretimi adına küresel

sermayenin her anlamda yaşamsal alanları haline gelmiştir. 1960'lı yıllarda 'slum Clearance' ve ardından 'Action Plan' adı ile İngiltere'de ortaya çıkan 'Town Planning Act' ismi ile yasallaşan kentsel tasarımın planlama süreçlerinin kademelendirilmesi olarak ele alınan parçalı karakteri, kentsel mekânlarda geniş uygulama alanları bulmuştur (Altaban, 2013, s.2-21). 1970 ve 80'lerde sermayenin kriz ve sorunları adına var edilen söz konusu yeni politikalarla bir çıkış dönemi ardından 21.yy'a geçişte sürecin yenilenerek devam ettiği görülmektedir. Yaşanan küreselleşme olgusu ve günümüzde çokça kullanılan mimarlık ve planlama alanının tasarım süreçlerinin parçalı karakteri erken modernizm sürecinde de devam ede gelmiştir. Post modern ya da geç modernizmin dijital teknoloji ve artan üretim hızı ile yeni kültürel ortamı oluşturan kuramsal çerçeve dışında temel bir değişim söz konusu değildir (Harvey, 2014). Küresel sermayenin bugün alana yansıyan ekonomi ve kültürel politiği kamusal mekânları da içine alacak şekilde sorgulanmaktadır. Post modern dönemin başlangıcında tüm toplumsal kesimlere göreceli de olsa bir aradalık işlevi ve söylemi oluşturan kamusal mekânlar, orta ve üst gelir gruplarınca giderek ayrıştırılan ve içselleştirilen özerk mekânlara dönüşmektedir. Farklı sosyal grupların yaşam biçimlerinin sosyolojik sınırlardan katılığına doğru değiştiği görülmektedir. Dönemin değişkenlerince oluşturulan yeni yaşam biçimleri kamusal mekân sınırlarında söz konusu sorunlu sonuçları üretmeyi sürdürmektedir.

Benzer ortak tanımlardan bir diğesinde kamusal mekânlar rastgele ve irade dışı birlikteliklerin olduğu, sosyal ve kültürel aktivitelerle iletişimi sağlayan sokaklar, parklar, bahçeler, açık alanlar olarak yorumlanmaktadır (Sözen ve Tanyeli, 1986, s.122). Diğer yandan yaşanan neoliberal politikalar ve teknolojik gelişmeler yaşam biçimini bireyselleştirerek bu alanların kullanımını sınırlamaktadır. Toplum bireylerden oluşan bir olgu mu yoksa toplum insan ilişkilerinin var olduğu sosyal alan mıdır? İnsan toplum ve tarih diyalektiğinde insan ilişkilerinin yüz yüze olmasının yerine sanal gerçeklik ya da ağ toplumunun dijital teknolojisinin doldurması gibi sonuçlar bir yandan tartışılmaya devam etmektedir. Gerek kuramsal gelişmeler ve gerekse mimarlık ve planlama alanının müdahale araçlarının gelinen noktada sistemle bütünleşen sonuçlar yerine, kamusal mekânların geçirgenliğini arttıracak yaklaşımları araması gerekmektedir. Kamusal alanların değişim değerinin öne çıkarıldığı politikalar yerine kullanım değerine dönüşümü öne çıkarılmalıdır. Çalışmada, dönemin değişkenlerinin analizinde kamusal alanların mekânsal organizasyonlarının kamu yararına dönüştürülmesi adına ilişkisel bağlamda sonuçlar ve yeni politikalar geliştirilmelidir.

2. Yöntem ve Kuramsal Çerçeve

Çalışma konuyla ilgili alandaki ulusal ve uluslararası düzeydeki literatürün incelenmesi kentsel alandaki uygulama sonuçlarının İstanbul ölçeğinde örneklerin analizi düzeyinde gerçekleşmiştir. Literatür araştırmasının yapıldığı temel alan, akademik kökenli Google scholar veri tabanı olmuştur. Literatüre ait kentsel alanla ilgili gelişmeler farklı dönemlerde değerlendirilmiştir. Özellikle çalışmanın ana eksenini oluşturması açısından erken ve geç

modernizme dönük olarak kuramsal sonuçlar ve yaşanan süreç karşılaştırılmıştır. Araştırmayı tamamlayan diğer alan ise konu ile ilgili İstanbul örneğinde 1980 sonrasına ait bölgeler temelinde uygulamalarla öne çıkan çalışma gerçekleştirilmiştir. URL adresli internet kaynaklarından farklı bölgelerin iş ve yaşam alanlarından sağlanan resim, fotoğraf ve bilgiler gibi veriler ve gözlemler üzerinden analiz yapılarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın ana hedefi, konut, ofis, alışveriş merkezleri gibi iş ve yaşam alanlarının tipolojisini belirlemek değildir. Çalışmanın asıl amacı dönemsel olarak gelişen bu fonksiyonların sosyal ve fiziksel sınırlarında kamusal ya da özel nitelikli açık yeşil alanlar ve diğer yerleşim alanlarında konumlanmasının çevre ile ilişkide oluşturdukları sorunlar ve nedenlerini açıklamaktır. Bu nedenle sorunun tanımlanması adına kentsel alanda farklı fonksiyonlar üzerinden bütünsel bir araştırma yapılmak istenmiştir.

Sorunun ele alınışında üretim biçimleri, sosyal hareketler ve aktörlerin deterministik yanı kadar üst yapıya ait kurumların göreceli bağımsızlıklarına da dikkat edilmiştir. Kentsel alana ilişkin kuramlara bakıldığında kapitalizme geçişi temel alan klasik kentsel kuramlar, kentsel yaşam odaklı kentsel ekoloji kuramı, eleştirel kentsel kurumlardan son dönemde gelişen post kolonyal teorilere kadar çok farklı alanlar bulmak olanaklıdır. Kentlerin ortaya çıkışının tanımlanması kadar kentsel alanda olagelenlerin analizi bir o kadar önemlidir. 'Mekânsal ve toplumsal süreçlerden birinin bir diğerini içermesi' kadar yeni dönem değişkenlerinin kavramsallaşmasında 'mekânın üretiminden, mekânda üretime geçiş' yaklaşımlarının sentezi çalışmanın kuramsal çerçevesine katkı vermiştir. Kuramsal katkıların günümüzde mekânda şeylerin üretiminden mekânın üretimine geçilmesi (Lefebvre, 2014) kadar kapitalizmin kentsel alanları yeniden ve tekrar yeniden üretme olanakları (Harvey, 2013) öne çıkmıştır. Mimarlık ve planlama alanının ilgili dönemsel kuramsal ve tasarım süreçleri yanında toplumbilim verileriyle ilişkiselliği ayrıca değerlendirilmiştir. Bulguların değerlendirilmesi ve sonuçların analizinde parçalar arası veya bütün parça ilişkileri temele alınmıştır. Makro politikalar genel anlamda sorgulanmış geleceğe dönük çıkarım olanakları araştırılmıştır.

3. Veriler

Kamusal alan kavramı, toplumsal yaşamın içinde tüm kimlik farklılıkların aşılarak bir araya geldiği ve toplum yararına ortak konularda devlet bürokrasisinin aşıldığı, devleti eleştirelilikle sorgulayan ve egemen iktidarı kontrol eden ve aynı zamanda meşruiyet sağlayan iletişimsel ortamı anlatır. Bu düşünce biçimi kentsel mekânlara evrildiğinde, kolektif ihtiyaçların ve ortak kullanım değerinin üretim ölçeği düzeyi kamusal niteliği ortaya koymaktadır. Kamusal mekân çoklu karşılaşmalara izin veren, farklılıklara açık olan merkezlerdir. Ortak bir amaç için bir araya geline, uyum olmasa bile etkileşimin sağlandığı alanlardır (Özbek, 2004, s. 443-501). Çalışmada, kentsel alanda kamusal alanların gelişimine ilişkin dönemsel bilgilerle birlikte mekândaki değişimin tanımlanması sağlanacaktır. Söz konusu dönemlere ait kuramsal gelişmelerin sistemle bütünleşme düzeyleri de analize yardımcı olacaktır. Literatür, tarihsel süreç içindeki gelişmelerle

birlikte yakın dönemde yeni kamusal alanların üretilmesinde, kentsel alanda yaşanan alışveriş merkezleri ve konut alanları gibi karma uygulamaların fiziksel ya da sosyal sınırlarla ara yüzleri başkalaştırmaları iki ayrı dönemde ele alınmıştır. Dönemlere ilişkin farklılıklar ve ortaklıklar değişkenlerin doğru analizine katkı verecektir. Literatüre ilişkin bu değerlendirmelerle birlikte İstanbul kentsel mekânından son dönemle ilgili bazı örnekler ayrıca ele alınarak analiz edilmiştir.

4. Literatür

Kentsel kamusal alanların sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içinde olduğuna ilişkin yaklaşım üzerinden kuramsal ortamın oluşması kaçınılmazdır. Kentsel alandaki değişim ve dönüşümle ilgili birçok değişken söz konusudur. Bunun başlıca nedenlerinden biri nüfus artışı ve yaratacağı büyüme sorunudur. Ekonomik gelişme ve dünya ile bütünleşme sorunu, MİA alanlarının değişimi, sosyal ve ekonomik krizler de önemli değişkenler arasında yer alır. Bunun yanında altyapı ve ulaşım ile ilgili değişkenler ile yeni eğitim alanları gibi kampüsler de süreç içinde etkin olmaktadır. Yapısal eskime, büyük yıkımlar ve salgınlar, kural dışı meşruiyet talepleri de sürecin tetikleyecisidir. Bütün bu değişkenlerin karşılıklı bağımlılığı ve etkileşimi söz konusudur (Tekeli, 2011, s. 274). Bunun yanında değişim ve dönüşüm süreçlerini yavaşlatan ya da engelleyen yapılaşmanın uzun yaşam süreleri ve kanunlar, koruma kararları, çok parçalı gayrimenkul mülkiyet gibi özellikler sürecin içinde etkin alanları oluştururlar.

Genel anlamda bu değişim ve dönüşüm dönemlerini tanımlayan kuramsal gelişim modern ve post modern dönemler olarak ya da erken ve geç modernizm olarak da literatürde ele alınmaktadır. Kentsel alanda değişimin erken dönem adına alt yapısı fordizm, üst yapısı da modernizm olarak kavramsallaşırken geç dönem adına ise alt yapısı post fordizm, üst yapı ise post modernizm olarak tanımlanmıştır. Fordizm yığınsal, seri, standart üretim gibi özellikleri ile 20.yy'ın başlarından 70'lere kadar kapitalizmin bir modeli olarak gelişmiştir. Model makina teknolojisi yanında sermaye ve emek yoğun özellikleri ile gelişen mekânsal ve yaşam standartları oluşturan kapitalist üretim biçimi ve tüketim niteliklerine sahiptir. Literatürde kapitalizmin kendi içinde 18.ve 19.yy'dan 1945'lere kadar gelen birikimli sürecin erken dönem kapitalizmi olarak,1945'ler sonrasında ise serbestleşen ticaret ve sermaye hareketleri ile geç kapitalizm olarak adlandırıldığı görülmektedir.1970'ler sonrasında bilgisayar ve bilişim teknolojisi endekli esnek üretim tarzı kapitalizme bilindiği gibi yeni boyutlar kazandırmıştır (Kaypak, 2013). Hızlı ve kişiye özel eksikli çalıştırma modelleri, kontrol, teslim, kalite gibi unsurlar farklı mekânlarda üretim ve tüketime yerleşmesine de neden olmuştur (Harvey,2014). Bir ekonominin üretim ve kültür politikaları arasındaki ilişkisinin yaşamsal alanda sonuçları kaçınılmazdır. Literatürde fordist üretimin ideolojisinin modernizm, postfordist üretimin ideolojisinin ise postmodernizm olarak tanımlandığı görülmektedir.

Erken Modernizm

Modernizm 18.yy'da aydınlanma projesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Akılcı, nesnel, bilimsel, evrensel, eşitlikçi ve özgürlük yanlısı değerler üretmiştir. Ancak zamanla eylemsellikte yaşanan yanılgılar, tekniğin belirleyiciliği gibi kavramlar, aklın dolayısıyla bilimin ve özgürlüklerin sorgulanmasına yol açmıştır. Erken modernizm sürecinde kentsel alanlara ilişkin bu sorgulamaların açıklanmasına yönelik gelişmelerin kavramsallaşmasında kuramsal çerçeve açısından oldukça önemlidir. Bu kuramsal tarihin öne çıkan birçok örneği söz konusudur. Klasik kuramların 19.yy'ın düşünürlerinden F. Tönnies sanayi kentleri ve bir önceki dönem arasındaki fark için 'cemaat' ve 'cemiyet' kavramlarına değinirken E. Durkheim ise 'dayanışma' ve 'iş bölümü' kavramaları üzerinden tanımlamalar yapmıştır. Yine aynı dönemin K. Marx, F. Engels, Weber gibi düşünürler sanayi kentleri adına değişimi tarihsel süreçte kapitalizmin işleyişi üzerinden tanımlamıştır. Marx kentsel alanı ve toplumu ekonominin belirleyiciliği üzerinden yorumlarken Weber'in temel yaklaşımı kültürel ve politik ağırlıklı toplumsal analizi temele almıştır. Engels ise bu grubun kentsel alanla ilgili en çok üretimi yapan kimliğidir.

20.yy'ın başlangıcında Şikago okullarının ilk dönemi (1915-35) ve Atina Kartası'nın (1933) ardından Wirth'in (1938) kentsel alana ilişkin kuramları gündemi oluşturan yaklaşımlardan olmuştur. Şikago okulu sosyal, psikolojik ve ekolojik ağırlıklı olarak kentsel alanı tanımlamıştır. R. Park, E. Burgess, L. Wirth okulun üyelerindendir. Bireyin kent ve çevresi ile ilişkileri üzerinden açıklamaları şehircilik ve sosyoloji çalışmalarının ilklerinden olmuştur. Wirth'ün kentin bireyler üzerindeki etkileri ile ilgili çalışmaları nedeniyle kentsel kültür odaklı 'urbanism' kavramı doğmuştur. Karşılaştırmalı ilk kentsel sosyoloji kuramı olan 'kentsel ekolojik kuram'ı nüfusun uyum ve fiziksel dağılımını evrimsel olarak değerlendirmiştir. Ayrıca kentsel mekân kavramı da yine ilk kez kullanılmıştır (Metlioğlu, 2021). Jacobs (1961) kentsel alanı, kargaşa ve karmaşıklığın içinde çeşitliliği de barındıran kendi iç dinamikleri ile oluşan organik bir sistem olarak görmüştür.

Bunların ardından erken dönemin sonlarında ise Marksist kökenli kimlikleri zamanla tartışılrsa da H. Lefebvre, M. Castelles ve D. Harvey gibi yazarlar kentsel alanlar ve kamusal mekânlara ilişkin sürecin kuramsal çerçevesini oluşturan çalışmaları ile öne çıkmıştır (Katznelson, 2019, s.110-162). Lefebvre'nin mekânın üretimi ve mekânsal üçlü (1974) kuramı, mekânın yeniden üretimi ile toplumsal ilişki ve üretim süreçlerini tanımlamıştır. Ayrıca devletin kentsel mekânı bir toplumsal kontrol aracı olarak kullanmasına ve sosyo mekânsal dönüşüme ilişkin açıklamaları dönemin önemli gelişmelerindendir. Yaşananları kentsel kriz olarak değerlendirmiş ve kentsel yaşamda gündelik hayat alanlarının sömürgeleşme kavramlarını tanımlamıştır. Çalışması bugün de analizlerde yerini korumaktadır. M. Castells'in (1977) kentsel alanın bağımsız bir değişken olamayacağını kapitalist sanayi ve ekonomi ile sosyal örgütlenmesinin bir sonucu olduğuna ilişkin çalışması da gündemi etkilemiştir. Yapısalcı yaklaşımının temelini ekonomi, mevcut devlet ve politik sistem ile ideoloji kavramları üzerinden üretim, tüketim, değişim ve idari alanların ilişki ağı oluşturmuştur. Kentler kapitalizm için hem bir tehdit hem de işlevsel bir alandır.

D. Harvey (1973) kentsel alanda mekânların alınıp satılan bir meta olduğunu belirtmiştir. M. Castells ile Chicago Okulu gibi kuramların mevcut sistemin sınıfsal ideolojisi ile bütünleşmesine ilişkin ortak görüşleri oluşmuştur. Aynı yazar (1989-1996) bir üretim biçimi belirleyiciliğinde kentlerin eşitsizliği arttıran sermaye birikimleri sonucunda ortaya çıktığını tanımlamıştır. Ancak kentsel alanların ortaya çıkış nedenleri kadar kentlerde var olanlara ait yaklaşımlar da bir o kadar önemli bir sorunsal oluşturmaktadır (Yetişkul, 2020, s.332-341). D. Harvey'in neoliberal dönemin kentsel alanını açıklayan ekonomi ve politik kültürüne dönük çalışmaları, post modern dönemde önemli bir yer tutmuştur. Geç modernizmle ilgili bölümde bu tanımlamalara yer verilmiştir.

Literatürde modernizmin erken dönemi içinde söz konusu farklı kuramların öne çıkan yaklaşımları, tarihsel sürecin işleyişine ilişkin açıklamalara katkı vermiştir. Tarihte ilk kamusal alanlar Yunanlıların agorası ile Romalıların forum meydanları olmuştur. Agoralar eşitlerin toplantı, tartışma ve karar alanı olmuş, forum alanları ise daha çok eğlence ve oyun işlevine açık olmuştur. Yönetim binaları da bu alanlarda yer almıştır. Ortaçağ kentlerinin savunma eksenli yapısında kamusal alan, şehrin merkezindeki pazar yeri ticaret fonksiyonu ile sınırlanmıştır. Bunun dışında özel mekândan ayrılmış bir alan söz konusu değildir. Feodal üretim ilişkilerine uygun olarak ortaklaşa kullanılan toprağın kamusalılığından söz edilebilir (Habermas, 2000). Ortaçağ'ın devamında kamusal bir toplumsal alan yerine daha çok yöneticiler özelinde konum ve değer olarak süregelmiştir. Rönesans döneminde gelişen meydanlar simetrik ve düzgün hatlardan ve bir merkezden dağılan caddelerden oluşmuştur. Rönesans'ın bu kamusalılığı Barok döneminde saray ve çevresinde oluşmuştur. 17 ve 18. yy'da siyasi erkin mekâna yansıdığı kentsel alanların oluşumunda politik mimari denilebilecek tasarım süreci etkili olmaya başlamıştır. 18. yy'da kentsel alanların gelişmesi ile birlikte büyük ölçekte parklar, tiyatro, opera ve gezinti alanları çokça görülür duruma gelmiştir. Kapitalizmin öncesinden farklı olarak ulus ya da bölge devlet yapılanmalarının ortaya çıkışı ile birlikte, kamusal mekânlar kolektif kimliklerini yitirmeye başlamıştır (Güneş, 2021, s.118-120).

19. yy'da büyüyen kapitalizmin işgücü talebi, kentsel alanlarda alt üst oluşa yol açarken kamusal alanlarda yenilenme çalışmaları hız kazanmıştır. Gelişen sanayi kapitalizmi işçi sınıfının kentsel alandaki kamusal mekânlara erişimini sınırlamıştır. Paris'te Hausman önderliğinde 17 yıl süren bulvar, yol, park ve bahçeler döneme damgasını vurmuştur. Harvey bu dönemi, Fransız kapitalizminin kentsel kamusal mekândaki değişim sürecinin devlet ve sermaye endekli iş birliği içinde yönetimi olarak tanımlamıştır. Yaşananları, kapitalizmin ilk büyük krizinin aşılması adına, sermayenin mekân ilişkilerinin yeniden düzenlenebilmesi için uzunca bir sürenin kullanımı olarak yorumlamıştır (Harvey,1985). Benzer çalışmalar İngiltere, Berlin, Barselona, Viyana gibi şehirlere de yansımıştır. Bu tür çalışmalar kentlerde değişen demografik yapının oluşturacağı kargaşayı önlemek adına erken kapitalizmin ekonomik ve sosyal politikası haline gelmiştir. 19. yy'ın sonlarında ise, bilindiği gibi sanayileşmenin artan sorunları karşısında "Yarının Bahçe Şehirleri",

"Sanayi Şehri" gibi literatürde etkili çalışmalar gündeme gelmiştir. Ebenezer Howard ve Tonya Garnier bu çalışmalarında kamusal mekânın özellikle açık alanlar sorunu üzerine odaklanmıştır. Ardından devam eden 20. yy'da ise söz konusu mekânların tüketim olgusu çerçevesinde modern günlük yaşamın düzenlendiği, planlamanın ve iradi etkinliklerin yaşama geçtiği alanlar olarak tanımlanmıştır.

Modern kent ve planlama biliminin başlangıcı denilebilecek Le Corbusier önderliğinde 1933 Atina Kartası ile kamusal alanlar geleneksel kimliğinden kopmuştur. Kentsel alanda işlevlerine göre ayrılan bölgeler geniş açık alanlarla, güneş ve yeşille buluşturulmak istenmiştir. Ardından bu açık alanların yaya ve taşıt ulaşımı ile alışveriş ve gösteri merkezlerine evrildiği görülmüştür. Bir bakıma modern şehirler kamusal alanla ilgili geleneksel özelliklerini yitirmiştir (Özcü, 2020, s. 240-245). Bunun sonucunda açık alanların sınırlandırıldığı, sokakların otomobillere terk edildiği ve giderek parçalı ara mekânlara dönüştürüldüğü bu süreç 1960'lı 70'li yıllara kadar devam etmiştir. Özellikle artan araç sorunu nedeniyle kamusal mekânlar neredeyse geçiş alanlarına dönüşmüştür. 20. yy'da yaşanan savaşlar ve yıkımların ardından görülen yaygın yoksullukla birlikte kentsel alanda metalaşmanın kontrol edildiği süreç, kapitalist modernitenin yeni ekonomi politiği olmuştur. Savaşın ardından endüstriyel alanların kent dışına çıkması yanında konut alanlarının birbirine eklenerek farklı birleşmeler oluşturması ile birlikte, kentsel alan dışına taşan yeni yerleşim alanları da görülmüştür (Çelebi, Özasan, 2019). Bu sonuçlar kent merkezi, ulaşım ve kamusal mekâna erişim sorununun gündemde kalmasına neden olmuştur. Ancak bu işleyiş içinde kamusal ve özel alan ayrımı dışında kamu ve özel işbirliklerinin kamusal mekâna yansıma biçimi yaygın olarak henüz öne çıkmamıştır.

Geç Modernizm

Literatürde post modernizmin en önemli yanı toplumsal ilerlemeye inanmamak, gelişmeye yer olmadığını savunmak, geçicilik, parçalılık ve her türlü belirlenimciliğe karşı durmak olmuştur. Her ne kadar literatürde önemli bir yere sahip olsa da böyle bir dönemin varlığı üzerine sorular süregelmektedir. Olagelenlerin bu kavramla karşılık bulması mümkün müdür? Ya da böyle bir dönem ilerde mi yaşanacaktır? Benzer sorular bugün de tartışılmaktadır. Dönemin en önemli kuramcılarında bakıldığında belirgin özellikler farklı alanlarda sürecin tanımlanmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin bu düşüncülerden üçünün bilim alanındaki farklılıkları, dönemin niteliğine ilişkin yüzeyselliğin göstergelerinden biridir. Feyerabend'in (1924-1994) çoğulcu bilim anlayışından kaynaklı birçok geleneğin bir arada bulunabileceğine ilişkin yorumunun aksine Lyotard'ın (1924-1998) sadece yerel belirlenimciliğin olanaklı olduğuna dönük yorumu bu sürece örnektir. Derrida'nın (1930-2004) metinlerin yorumuyla ilgili değişkenlik ve kararsızlıklar üzerinden yorumları da bu döneme örnek olmaktadır (Tekeli,2009). Farklılıklar içerse de benzer post modern kuramsal gelişmelerin özellikle 1960'lı yıllar ve sonrasında sanat dünyasından mimarlık ve planlamaya kadar birçok tasarım alanının paralelinde kentsel mekânda etkileri sistemin işleyişine önemli katkı vermiştir. 68 hareketi Jean Baudrillard, Gilles, Deleuze, Michael

Foucault gibi düşünürlerin kültürel bir dönüşüme katkı vererek, kapitalist toplumun temel sorununun sistemin işleyişi ve tüketim olgusu ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan tanımlamalarla öznelliğin kapitalist sistemde yeni konumu ortaya çıkmıştır (Cestel, 2021, 112). Bu dönemin özgürlükçü ve post eleştirel karakteri, kamusal mekânlarda ikonların yaratılması adına belirleyici olmuştur. İletişim, biçimsellik, metinsellik, bağlam gibi stratejiler gelişmiştir.

Geç modernizm ya da post modern dönem ve küreselleşme olgusunun zaman ve mekâna ilişkin yaklaşımı, kapitalizmin yaşanan sosyo-ekonomik krizinin aşılabilmesi adına, kentsel alanda modern dönemin kapsamlı ya da rasyonel politikalar yerini yeni kuram ve yorumlara bırakmıştır (Tekeli, 2009). Kamusal mekânların, toplumun yararına ilişkin söylemi ve eylemsel karakteri Sennett'in de tanımladığı gibi kentsel alanın kendisinin de bir kamusal mekân olduğunu ortaya koymaktadır (Senett,1999). Farklı mülkiyetlerin bu kavramsallığın önünde yer alması tartışmalıdır. Sistemin değişim değeri dışında post modern dönemde kamusal mekânlara ilişkin değişime müdahale araçlarının hemen tamamı kuramsal ve söylemsel düzeyde farklılaşmıştır. Söz konusu kuramların büyük bölümü, kentsel alan ve kentleşme olgusuna ilişkin süreci oluşturmak adına öne çıkmış ve yeni dönemle bütünleşmiştir.

Bunlardan 'Gezegensel Kentleşme', daha önce Lefebvre'nin de belirttiği gibi olagelen süreci kentleşmenin bölgesel ve kıtasal bir niteliği aşarak neoliberalizmin aracı haline geldiğini yapısal ağırlıklı bir yaklaşımla açıklamıştır. Kentin, endüstri birimleri ile birlikte tüm kırsal da dahil çevresiyle birlikte ele alınması gereken, kentsel toplum ve yaşam biçimi tarafından belirlendiğini öne sürmüşlerdir (Brenner, Schmid, 2014). 'Postkolonyal Kentleşme' yaklaşımı ise Lefebvre'de de görüldüğü gibi kentleri günlük yaşamın bir parçası olarak ele almıştır. Bu yaklaşım post modern düşünceden etkilenmiştir. Kentin tek bir form ve evrensel kimliğinin olamayacağını, değişik ekonomi, çok kültürlülük ve farklılıkların olağan olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle yeni kamusal sınırlarda kapanan marjinal bölgeler ve gecekondulaşmanın da normal bir kentleşme biçimi olarak görülmesi gerektiğini açıklamıştır. Bu yaklaşımda kırsallık, coğrafya ve farklılıklar üzerinden parçalı karakter de öne çıkar. Bir başka yaklaşım da 'Birleşmeler Kuramı' olmuştur. Post yapısalçı yaklaşımdan etkilenen bu grupların post modern anlayışla ortak yanları çoktur. Kaos ve karmaşa kuramlarından etkilenmiştir. Bu anlayış kentleri, farklılıkların karşılıklı etkileşim içinde sürekli olarak değişen ve dönüşen bir sistem bütünü olarak tanımlamıştır. Kentleşme olgusu süreçlerin çeşitliliği olarak yorumlanmıştır. Bu kurama ilişkin daha çok parçaların oluşumu ve ara düzeylere ilişkin tanımlamalarının yetersizliği eleştirilmektedir (Yetişkul, 2020). Söz konusu tanımlamalar, geç modernizm döneminde kentsel kamusal mekânların gerek oluşumuna gerekse mimarlık ve planlama alanının müdahale biçimlerine ilişkin olarak post modern ve yapı sökümcü görüşlerle ortaklıklar kurarak kuramsal çerçeveyi oluşturmuşlardır.

Dönemin temel değişkenlerinden biri sürecin bütünü tanımlamak adına geliştirilen mikro politikalar. Mikro politikaların sürdürülme araçları ise küreselleşme, finansallaşma ve kuralsızlaşma süreçleridir (Zizek, 2005, s. 273). Küreselleşme politikalarının dijital teknoloji ve

bilgisayar kullanımı sayesinde tasarım, üretim ve montaj uygulamalarıyla yaratılan esnek sermaye birikim süreci, yaşanan dönemin öne çıkan karakteri olmuştur. Sanal gerçeklik ve ağ toplumu katkısı ile sonsuz ve çoklu sayıda üretime erişim olanağı elde edilmiştir. Ancak, küreselleşme gezegen ölçeğinde tikelleşme ile yükselen bir yerelleşme politikalarının bütünüdür. Post modern kültürün kişisellik ve öznellik anlayışı evrenselliği ve standart oluşumları reddetmiştir. Söz konusu dönemde sanatsal ürünlerden mimari ve kentsel tasarımlara kadar birçok alanda neoliberal politikalarla bütünleşme yaşanmıştır. Kullanılan menkulleşme, finansallaşma ve sayısal tekniklerle "hiper metalaşma" süreçleri gündemi oluşturmuştur (Geniş, 2018). Bu değişimlerin kamusal mekânlardaki görünürlüğü, küresel sermayenin kamu özel ortaklığı adı altında alışveriş merkezleri, ticari birimler, tema parklarından ikonlaşan seyirlik alanlara ve konut bölgelerine kadar bir dizi çalışmayla sürdürülmüştür.

Kentsel kamusal mekânlarda, günümüzde erken modernizm döneminde sürdürülen işlevsel odaklı bölgesel karakter yerine, post modern dönemin neoliberal politikaları ile adeta işletmelerin tek tek planlandığı süreçler yaşanmıştır. Yeşil alanlar, meydanlar gibi kamusal mekânlardaki alışveriş merkezleri bu dönemin öne çıkan uygulamalarındandır. Dönemin kültürel politisinin temelini oluşturan tüketim kültürü, süreci belirleyen temel değişkenlerden olmuştur. Metanın yararlı işlevi yerine imrendirilerek tüketilen şeyin göstergeler işlevi öne çıkmıştır (Baumann, 1999, s. 83). Tüketim kültürü statü, moda, farkındalık, doyumsuz zevkten 'kullan at'a kadar birçok gerekçeden kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşımda sadece maddi unsurlarla yetinilmediği aynı zamanda yaşam biçimlerini de içeren pek çok şeyin 'kullan-at' sürecine de dönüştüğü belirtilmiştir (Harvey, 2014, s.318-319). Alışveriş, moda, boş zaman değerlendirme gibi kavramlar bu tür mekânları, tüketimin arttığı ve tüketime yönlendirilmenin sistemleştiği alanlar haline getirmiştir. Küresel markaların kolay ve hızlı değişimi, özellikle kitlesel üretimi ve yayılımı medya ve iletişim teknolojileri ile de desteklenerek tüketim kültürünü yeni ekonomi politikle bütünleştirmiştir.

Bu gelişmelere eklemenecek şekilde açık yeşil ve spor gibi rekreasyon alanlarındaki kamusal alanın özelleştirilme süreci, görsel hale getirilen mağazaları ve ticari nesne haline gelen küçük büyük birimleri alanlardan sokaklara taşımıştır. Özellikle iklimsel kontrollü alanlardaki merkezlerde kısıtlar ve kontrollerde kamuya açık olma, erişilebilirlik, eşitlik gibi kamusal mekân karakterlerinden bahsetmek olanaklı değildir. Küreselleşme olgusu yerelleşme politikalarını dünyaya yayarak bütünleşme elde ederken, bu tür çoklu alışveriş alanlarındaki yapılaşmalardan kamusal mekâna özgü 'yer' duygusu da yok olmuştur. Yaşanan yeni kuramsal yaklaşımlar ile 'post politikalar' mimarlık ve planlama alanlarının farklı kademeleri ortaklaşarak 80'li yıllar sonrası yeni sonuçlara yol açmıştır (Zizek, 2006).

Ayrıca kamusal alanların bir kısmında ise simge, imaj ya da marka ürün çalışmaları yapıları ikonlaşmaya, mimarlarını da yıldız olmaya taşımıştır. Kentsel canlandırma politikalarıyla kamusal mekânların bir bölümünde de seyirlik ve parlıtlı odaklar oluşturulmuştur. Böylece kamusal

mekânlar gerek alışveriş, gerek eğlence ve gerekse görselliğin özelleştirilmesi ile birlikte sermayenin kontrollü metalaştırma sürecine dönüşmüştür. Kentsel dönüşüm, yeni şehircilik gibi soylulaştırma politikalarıyla gerek kentsel merkezde gerekse kentsel yeni gelişme alanlarında yaygın şekilde yeni yerleşimler ortaya çıkmıştır. Küresel sermayenin rekabet süreci içinde adeta birbiri ile yarışan kentsel alanlara taşınması adına oluşturulan kültürel politikalar ve uygulamaların sonucunda üst gelir gruplarıyla ilgili kamusal sınırlarda kapanmalar yaygınlaşarak büyümüştür (Çelebi, Özasan, 2019). Kentsel kamusal mekânda birbirine benzer bu grupların kendi alanlarında yeni sınırlar ürettikleri görülmektedir. Mevcut toplumsal sınıflar arasında yaşanan sert ayırım sonucunda, düşük gelirli grupların kamusal mekâna erişimi giderek kısıtlanmaktadır. Diğer yandan bu sonuç mekânsal eşitsizliğin de göstergesi olmaktadır (Miltz, 2015).

Geç Modernizm ve İstanbul'un Kentsel Kamusal Mekânlarında Gelişim

Modernizmin geliştirdiği sosyal kuramlar ve özellikle toplum bilimsel gelişmelerin karakteri post modern düşüncede sınırlayıcılık gerekçesi ile tamamen dışlanmıştır. Kentsel alanların kamusal mekânları daha önce de değinildiği gibi kentin bütünü için söz konusudur. Ancak kentin bir bütün olma anlayışı, post modern dönemde 80'ler sonrasında değişik projelerden oluşan bir plan anlayışı ve kentsel tasarım projeleri ile tamamen farklılaşmıştır (Tekeli,2009,s.30-35). Neoliberal politikalarla birlikte 90'lı yıllardaki Sovyetler'in de dağılımının ardından İstanbul yıllar sonra yeniden "Dünya Kenti" olmaya aday haline gelen "kentsel bölge" ye dönüşmüştür. Uluslararası finans, sanat ve kültürel kimliği yanında emlak pazarına dönüşmesi kentsel alandaki değişimi önemli ölçüde etkilemiştir. Sanayinin merkezden kentsel bölgeye dağılımı ve özellikle MİA alanlarının yer değişimi ve merkezde ve çeperde yeni yerleşmeler döneme damgasını vurmuştur.

Boğazda II. Köprü (Fatih Sultan Mehmet) yapımının ardından TEM ve diğer ek çevre yolları kuzeye doğru yönelerek yerleşim alanlarının önünü açmıştır. 80'ler sonrasında daha önce boşalan kent merkezlerine dönüşlerde önceki yerleşimler gelişmiştir. Özellikle 1990'lar ve sonrasında Zincirlikuyu, Levent, Maslak aksına yerleşen ulusal ya da uluslararası finans ve hizmet sektörünün gelişen yapılanmasına ait birçok önemli örnek oluşmuştur. 2010'larda ise Anadolu yakasında Altunizade, Kozyatağı, Ataşehir, Ümraniye, Kartal, Beykoz farklılaşan iş alanları nedeni ile yeni merkezlere açılmıştır. Her iki bölgenin kentsel biçimlenme ve silüetindeki egemenliği belirgindir. Merkeze yakın bölgelerdeki bu yapılar Avm, Ofis, Rezidans ve otel uygulamalarından oluşmaktadır. Bu oluşumların ortak yanları yapısal bakımdan düşeyde ve yatayda yoğunlukları yanında kamusal alanla bağlantılarında iklimsel veya güvenlik odaklı korunaklı sınırlar geliştirmeleridir. Birçoğu açık yeşil alanlarda olmak üzere kamu-özel ortaklıkları adı altında kamusal alanların ulusal veya uluslararası sermaye gruplarına özelleştirilmesi ile içe dönük karakterleri, düşeydeki ulaşılmazlıkları ve gecekondu bölgelerine sınırdaşıkları bir başka ortak yanlarını ortaya koyar.

İstanbul'un ilk avm örneği 1986 yılında yapılan Ataköy Turizm Kompleksi (Galeria) dir. Günümüzde İstanbul'da toplam avm sayısı 150 civarına yaklaşmıştır. Avrupa'nın da en büyüğü olan alışveriş merkezi Bayrampaşa Forum İstanbul kompleksidir (Yaklaşık toplam inşaat alanı 400.000m²). İstanbul'un kentsel biçimlenmesinde AVM'ler yeni dönemin küresel ölçeğe uygun tüketim odaklı en etkin yapılaşma alanları olmuştur. İlk uygulamaların ardından giderek iş ve ticaret merkezleri ile çok katlı konaklama ve konutlarla bütünleşerek karma yapılara dönüşmüştür. Kentin merkezi alanlarında turizm odaklı Galataport gibi marka projelerle yenilenmeler ve koruma çalışmaları yeni işlevleri ile adeta dönemin görsel simgelerine dönüşmüştür. Bu uygulamaların birçoğunda görülen kamusal alanların özelleşmesi süreci sınırlarda kısıtlama ve ayırıştırma gibi dramatik sonuçlara yol açmaktadır.

Konut talebinin ve gayrimenkulün küresel çapta menkul değere ve çoğunlukla bir yatırım aracına dönüşmesi yaşadığımız post modern dönemin bir ürünüdür. Konutun mekânsal üretimindeki değişkenlikler özellikle kültürel politikalara ilişkin dönemsel farklılıklarda görülmektedir. Tüketimin öznesi olarak konutun, sosyal kimlik, statü, yatırım aracı, olmak gibi işlevleri orta ve üst sınıflar adına yaşanan süreçte öne çıkmaktadır. Konutun yükselen metalaşma sürecine girmesine neden olan söz konusu temel politikalar, menkulleşme adına küresel düzeyde önündeki tüm engellerin kaldırılmasına ve kentsel dönüşüm uygulamalarında adeta sınır tanımazlığa neden olmuştur. Bu dönemde İstanbul'da kentsel merkezler de düşeyde etkisi değişken olan karma tipli yerleşmeler (konut, avm, işyeri, otel vd. ortak alanlar) ile kentsel çepelere doğru yönelmek zorunda kalan bitişik, ayrı, bağımsız yapı düzenleri gibi yeni yerleşmeler Avrupa ve Anadolu yakasında geniş alanlarda ortaya çıkmıştır (Özker, 2020). 1980'lerin ardından başlayan özellikle 2000'ler ve sonrasına taşan Avrupa yakasında Bakırköy, Ataköy, Bahçeşehir, Kemerburgaz, Florya, Maslak, Zekeriyaköy gibi yeni yerleşkelere Anadolu yakasında Altunizade, Çamlıca, Ümraniye, Ataşehir, Kartal, Çekmeköy, Pendik ve Kurtköy gibi diğer konut ağırlıklı yeni yerleşimler banliyö ve çepeler kentsel alana eklenmiştir. 80'lerin sonlarından itibaren bu bölgelerde başlayan post modern dönemin 'Bir yaşam biçimi ' gibi sloganları ile kapanan birimlerden yüksek katlı ve nokta bloklara kadar değişen lüks konut uygulamaları günümüzde de süre gelmektedir. Özellikle 2016 yılında Kuzey Marmara Otoyolu'nu tamamlayan 3. Boğaz Köprüsü'nün (Yavuz Sultan Selim) devreye girmesi ve otoyolun da tamamlanması ile gelişmenin önü bütünüyle açılmıştır. 'En büyük işler' en büyük yanlışlarla devam etmektedir.

Bu yerleşimlerin genel ortak karakteri de daha çok sınırlı yükseklikleri ya da yataydaki biçimsel etkileri yanında kamusal sınırlarla ilişkide farklı yapısal araçlarla yine içe dönük ve kapanan yerleşmeler üretmesi olmuştur. Giderek orta-üst veya üst sınıfların mekânsallaşması ve yeni yaşam biçimleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu yapılaşma süreci, başlarda kentsel merkezlere yakın olarak gelişmiştir. Ancak gerek talebin yükselmesi gerekse kentsel merkezlerde daralan alanlar ve maliyetler, mülkiyetin bir bütün olarak sağlanmasındaki daha uygun olanaklar

nedeniyle her iki yakada da çeperlerde çok sayıda uygulama alanları ortaya çıkarmıştır. Konut ve ortak alanları ile ilgili yapılaşma da giderek yatay etkinlikten düşey etkinliğe geçilen alanlar da görülmüştür. İstanbul'un yeşil alan nitelikli merkezi bölgelerindeki askeri ve spor alanları da bu sürece katılmıştır. Post modern dönemin üst gelir gruplarına yönelik merkezde ya da çeperdeki ortak donatılı yerleşimleri, kamusal mekânlarda geçirimsiz ara yüzleri ile sınırlanan farklı büyüklüklerde özerk yapı adalarına dönüşmüştür.

5. Bulgular

Kentsel alanda kamusal mekânın üretiminde değişkenlerin dönemsel analizleri, temel girdilerin akışkanlığında ayrıntıları alt yapısından üretim biçimine, üstyapıda kuramsal gelişiminden kültürel ideolojisine kadar farklı alanlardaki çalışmayı gerektirmektedir. Değişimin olagelenlerle ilgili alanı oluşturması kadar iradi alanları da içermesi kaçınılmazdır. Yakın dönemi çözümlenmek önceki dönemleri ve genel değişkenleri de sistematik bir yaklaşım içinde tanımlamayı zorunlu hale getirmektedir. Bu nedenle literatür verilerinden konuya ilişkin tablolar oluşturulmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi çalışma konusu bina tipolojisi yerine farklı veya benzer yapıların giderek daralan açık yeşil alanlar ile yeni yerleşimler ve farklı işlevlerinin farklı mülkiyetlerde kentsel alanda yarattığı fiziksel ve sosyal ara yüzlerle ilgilidir. Öncelikle kentsel değişimin boyutlarını tanımlayan genel verileri içeren tablo hazırlanmıştır (Şekil 1). Ardından farklı dönemlerde sürecin işleyişini açıklayan tablolar düzenlenmiştir (Şekil 2).

GENEL DEĞİŞKENLER	
DOĞAL VERİLER	SOSYAL AKTÖRLER
SOSYOEKONOMİ	TOPLUM
ARAZİ KULLANIMI	PLANLAMACILAR
NÜFUS	TASARIM
YERLEŞME	İDARİ BİRİMLER
ULAŞIM	KURAMSAL GELİŞİM

Resim 1: Kentsel mekân üretiminde genel değişkenler tablosu

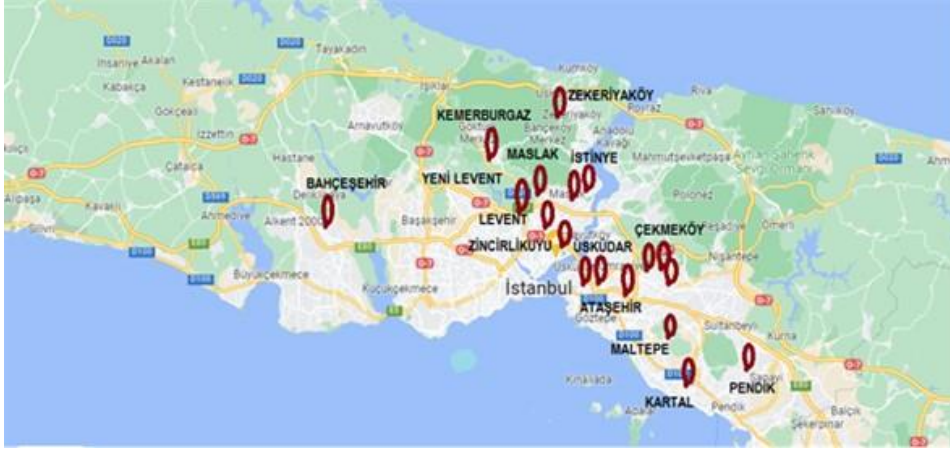
DÖNEMSEL DEĞİŞKENLER			
DÖNEMLER	ALTYAPI	ÜRETİM BİÇİMİ	KURAMSAL GELİŞİM
ERKEN MODERNİZM (1763/1848/1945)	ERKEN KAPİTALİZM	FORDİZM ÖNCESİ	KLASİK KURAMLAR
MODERNİZM (1914/1945/1968)	GEÇ KAPİTALİZM	FORDİST ÜRETİM	CHICAGO OKULU
GEÇ MODERNİZM (1968-....)	NEOLİBERALİZM	POSTFORDİST ÜRETİM	ELEŞTİREL VE POST MODERN KURAMLAR

Resim 2: Kentsel mekân üretiminde dönemsel değişkenler tablosu

Söz konusu tabloların kendi içinde ve birbirleri ile ilişkileri de dikkate alındığında açıklamalara katkı verdiği görülmektedir. Şekil 1'de kentsel alanda değişim sürecinde kamusal mekânın üretimini de tanımlayan değişkenlerin genel şeması görülmektedir. Değişimin boyutlarını oluşturan bu çerçevenin etkinliği altında, modernizmin kapitalist moderniteye evrilme süreci ve işleyişinin farklı dönemlerde gelişimin ayrıntıları belirlenmiştir (Şekil 2). Kentsel alanın aynı zamanda kamusal bir mekân olarak tanımlanması kaçınılmaz olarak bütünsel anlayışı öne çıkarmaktadır. Dönemlerin tanımlanmasında başlangıç ve etkinlik düzeyleri nedeniyle iç içe geçmişliklere yol açmıştır. Literatürde sanayii devriminin tetikleyicisi olan buharlı makinaların kullanımı (1763) erken modernizmin başlangıcından çok modernitenin kapitalist moderniteye evrilmesinin başlangıcıdır. Modernizmin ideolojisinin doğuş tarihi yine literatürde Fransa ve kıta Avrupa'sındaki 1848 ihtilalleri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca dönemlerin ele alınışında fordist üretimin doğuşu 20.yy'ın başlarına kadar taşınsa da gerçek egemenlik tarihi 1945'ler ve sonrasına aittir. Sürecin paralelinde kentsel alan ve değişim sorununa ilişkin kuramsal gelişmelerin 19.yy. sonundan itibaren geliştiği görülmektedir. Ekoloji, psikoloji, canlılar ve iletişim kavramlarının kentsel kuramsal alana taşınması yanında kentsel mekân, üretim biçimi ve kentsel geleceği önceleyen eleştirel kuramlar 20.yy'ın son çeyreğine kadar planlama ve tasarım alanlarında etkili olmuştur.

Yaşanan süreç yeni dönemi, kentsel alanda kamusal mekânın üretiminde literatürde çok sayıda önüne 'post' takıları getirilen bir dönem olarak tanımlamaktadır. 20.yy'ın son çeyreğinde sermaye, süregelen ekonomik krize kentsel alanın farklı mülkiyetlerinin mekânlarında küresel ölçekte yerel endeksli kültürel politikaları geliştirerek çözüm aramıştır. Tüm bu politikalara yeni teknoloji, bilgisayar ve sanal dünyayı da ekleyerek süreci 21.yy'a taşımıştır. Sistemin işleyişinde değişim değeri dışında sermaye yapısından üretim biçimine kadar belirsizlik, kaos, yapı bozumu ve planlama karşıtlığı temelindeki kuramsal değişim süreciyle birlikte hemen her alanda etkinliği görülmüştür. Mimarlık ve planlamanın müdahale araçları olan kentsel dönüşüm, yenileme ve tasarım alanları da bu süreçte faydacı bir yaklaşımla doğru kullanılmamıştır. İstanbul örneğinde bu değişimin farklı yapı gruplarının kentsel alandaki çok sayıda örneği, özellikle kamusal alanların özelleşme sürecinde ya da özel mülkiyetlerin kamusal mekânlarında kapanan,

güvenlikli, korunaklı, kısıtlayıcı fonksiyon ve yerleşme biçimleriyle gözlemlenmektedir. Burada bazı url erişimlerinden elde edilen görseller ve yapıım bilgileri ve bulgular verilmektedir.

Resim 3: Çalışmanın İstanbul örnek kentsel alanlar haritası

Resim 4: Avm, gecekondü, yerleşim, (2007) İstinye (url 1)

Resim 5: Avm, karma yapı, (2013) Zincirlikuyu (url 2)

Şekil 4'te yer alan yapı dokusunun kentsel merkeze yakın ve 2007 ve 2008 yıllarında tamamlanan alışveriş merkezi ve hemen yanında yapılan sitesi gecekondü yerleşim bölgesi

sınırında kurulmuştur. Yaklaşık 90bin m²' lik alışveriş merkezi ve 180 bin m²' lik rezidans ve konutlarıyla bir yerleşim alanıdır. Alanın kapanan konut yerleşim karakteri kadar açık bölümleri de bulunan alışveriş merkezlerinin lüks ve standardı yüksek iklimsel güvenli, korunaklı örneklerindedir. Farklı materyallerle fiziksel ve mekânsal sınırlar kadar sosyal sınırlarda ayırım öne çıkmaktadır.

Şekil 5'te bulunan zorlu avm binası, kamusalığın kentsel merkezde özelleştirilmesinin örneğidir. Yaklaşık 100 bin m²'yi geçen toplam inşaat alanı İstanbul'un en merkezi noktalarından birinde yeni merkezi iş alanlarının başlangıcında 2013'de açılmıştır. Düşeyde ve yatayda etkin mimarisi ile rezidans, otel, ofis, ticari ve gösteri alanlarından oluşan karma yapı gerek görsel gerekse getirdiği ek yükü açısından dramatik sonuçlara yol açması nedeni ile çokça tartışılmıştır.

Resim 6: Meridyen, Finansent,(2009/2016) Ataşehir (Url 3)

Resim 7: Manzara adaları, karma yapı (2015) Kartal (Url 4)

Şekil 6'da bulunan görselde İstanbul'un Ümraniye bölgesinden ayrılarak Ataşehir ilçesinde kurulan İstanbul Finans Merkezi (2016-2023) döneminin kentsel ölçekte önemli değişim süreçlerinden birisi olmuştur. 1,5 milyon m²'lik ofis alanları ağırlıklı yapılaşmasının yanı sıra alışveriş merkezi ve oteli de bulunmaktadır. Türkiye Varlık Fonu bu yapımın ortağıdır. Anadolu oto yolu'nun hemen diğer yanında 2009 yıllarında başlanan düşeyde etkin akıllı bina sloganları ile var edilen konut ağırlıklı ofis, otel ve kongre merkezlerinden oluşan Meridyen yerleşim birimi, aynı bölgede geniş alanlardaki uygulamalardan biri olmuştur. Kule ve tek bina eksenli yapılaşmaların

kendi içinde güven odaklı ve kamusal alanı sınırlandırılmış yaşamların, orta ve orta-üst yüksek sınıfsal kimlikli yerleşim niteliği söz konusudur.

Şekil 7'de ise Manzara adaları bir bankanın (İŞGYO) gayrimenkul yatırım ortaklığında gerçekleşen karma yerleşim birimi bulunmaktadır. Yaklaşık 315 bin m² 'lik ofis ve konutlardan oluşan ve alışveriş merkezi de bulunan düşeyde etkin kuleleri ile kendi içinde kamusal alanlarını üreterek sosyal sınırlarını da oluşturan yapıllı çevre, yine kentsel merkeze yakın bir alanda bulunmaktadır.

Resim 8: Kemerburgaz evleri, Göktürk, 2000'ler, Eyüp (Url 5)

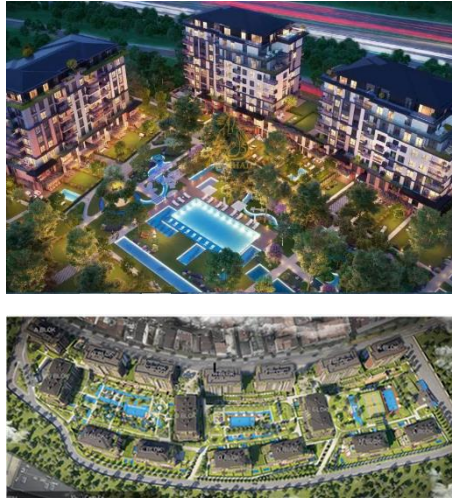

Resim 9: İstinye vadi Konakları, (2009-12) , Sarıyer (Url 6)

Şekil 8 ve 9'da birbirine benzeyen farklı konut yerleşimleri görülmektedir. Söz konusu projeler dönemin farklı yıllarında ortaya çıkan uygulamalarıdır. Şekil 8'de bulunan Mesa Kemerburgaz ve Yankı evleri az katlı ya da çok katlı grup ve müstakil konut örnekleri ile kapanan yerleşimlerin en karakteristik örneklerindedir. Sınırlarında arayüz oluşturması da söz konusu değildir. Kamusal mekânların kendi yerleşim alanlarında nerdeyse geçirimsiz çözümler

algılanmaktadır. Bu belde ve yakın çevresi 1990'lı yıllardan bu tarafa yeni gelişme bölgelerinde çevresindeki yakın mahalle birimlerinde bugün de devam eden benzer yerleşimlerin yapılandırıldığı çoğunlukla üst gelir gruplarının kullanım alanıdır.

Şekil 9'da görülen İstinye vadi konakları çevresinde kamusal sınırlarda boşluk oluşturmadan yüksek duvarlarla kapanan bir yerleşim alanıdır. 2010 ve 2012 yıllarında tamamlanan iki aşamalı uygulamada yaklaşık 14 bin m²'lik toplam inşaat 9 dönümlük alanda gerçekleşmiştir. Fiziksel sınırlar kadar kamusal mekânların gözeneksiz konumu sosyal yaşamı da biçimlendirmektedir. Kentsel merkeze yakınlığı az katlı uygulamaların çoğunluğu oluşturması gibi ortak özellikler, diğer örneklere benzer şekilde orta-üst ve üst gelir gruplarının alanlarına dönüşmesine neden olmaktadır.

Resim 10: Yeni Levent konutları, 2020, Sarıyer (Url 7)

Resim 11: Ormanada villaları 2014, Zekeriyaköy (Url 8)

Şekil 10 görselinde Sarıyer Huzur Mahallesi sınırları içinde polis lojmanları olarak bilinen Emlak Konut GYO ortaklığında gerçekleşen projede, 55 bin m²'lik konut alanında 958 konut ile ayrıca ticari birimler, okul ve koru alanları yer almaktadır. Proje kentsel merkezde düşeyi sınırlı etkinlikte daha çok yatayda gelişen bloklardan oluşmaktadır. Hemen tüm kamusal işlevlerini kapayan sınırlarında karşılamakta projenin 2024 de yaşama geçmesi beklenmektedir. Kentsel merkezde Yeni Levent adı ile birlikte 'Country yaşam' sloganları ile öne çıkmıştır.

Şekil 11'de kentsel merkez dışında farklı tipte villalar ve sıra evlerden oluşan yüksek gelir gruplarına dönük proje alanı görülmektedir. Dönemin kentsel mekân üretimi paralelinde kamusal birimleri özel alanda çözümlenmiş diğer kamusal alan bağlantılarında ise dar ara yüzleri oluşturan uygulamaları mevcuttur. Zekeriyaköy 90'lı yılların başlangıcından itibaren dönemin imajına uygun çok sayıda benzer uygulamaların görüldüğü bir bölge olagelmıştır.

Resim 12: Evidya konutları, 2004, Çekmeköy (Url 9)

Resim 13: Sapphire Hill konutları, 2020, Pendik (Url 10)

Şekil 12'de yapı bloklarının bütünselliğinde içe kapanan, kesintisiz bir iç ve dolayısıyla kamusal mekâna sahip olan, çevresel ilişkisinde aralıklı bölümleri hemen hemen bulunmayan konut grubu uygulaması 9 katlı ve toplam 100 bin m² inşaat alanına sahiptir. Toplam 473 bağımsız bölüme sahip olan proje sosyal ortak yaşamı bütünüyle kendi içinde bisiklet yolları da dahil kurgulanmıştır.

Benzer yüksek katlı konut grup uygulamalarından bir diğeri şekil 13'te görülmektedir. Devam etmekte olan bu çok katlı uygulamanın tüm sosyal donatıları yapı blokları ile sınırlandırılmıştır. Kentsel çeperde yer alan uygulamanın 350 bağımsız bölümü ve toplam 50 bin m² inşaat alanı bulunmaktadır. Konut grubu uygulaması orta ve orta üst gelir sınıfsal kimliği ile buluşmaktadır.

Resim 14: Şehrizar konakları, 2014, Üsküdar (Url 11)

Resim 15: Narcity konutları 2007, Maltepe (Url 12)

Şekil 14'te ise lüks ve yüksek gelir gruplarına yönelik Şehrizar konakları yer almaktadır. Kentsel merkezde çevreye ilişkin görsel düzey olanakları kadar güvenli ve sosyal donatılarının içsel kullanımı dikkat çekmektedir. Yine Emlak Konut GYO ortaklığında 2014'de tamamlanan projede 208 bağımsız bölüm ve yaklaşık 180m²'den 650m²'ye kadar değişen çözümler bulunmaktadır.

Şekil 15'te Maltepe'de eğimli arazide kurulan farklı kat yükseklikleri ve içinde kule blokları ile yaklaşık 1300 birim barındıran konut ağırlıklı ve 200 bin m²'lik bir proje alanı görülmektedir. Ayrıca uygulamanın bir iş merkezi düzenlemesi de bulunmaktadır. Eğimli arazi yapı bloklarını dışa dönük olarak zorlamasına rağmen sosyal donatıların sınırdan uçlarda bulunduğu kadar bloklar arasında da yer aldığı görülmektedir. Ancak gerek sınır elemanları ve gerekse denetimli

önlemler nedeniyle toplu konut uygulamasının kamusal sınırlarda yer alan sosyal donatılarında gözeneklerin azaldığı görülmektedir.

Resim 16: Torunlar center, 2012-2016, Şişli (Url 13)

Resim 17: Çınar konutları, 2021, Çekmeköy (Url 14)

Şekil 16'da kamusal kimlikli spor alanının kentsel merkezde özelleştirilerek bir firmanın iki konut kulesi ve bir adet ofis kulesine dönüştürülmüş yaklaşık 241 bin m²'lik inşaat alanının uygulaması yer almaktadır. Kentsel ölçekte spor alanının dönüşümüne uygun örnekte yoğun bir yapılaşma noktasında yer alan karma yapının sınırlarında gerek fiziksel gerekse sosyal geçirimsizlik sorunları gözlemlenmektedir. Kentin en çok açık kullanılabilir alana gereksinimi olan bölgesinde yapı alanının önünde, yıkılarak yeniden yapılan bir koruma alanı da (Likör Fabrikası) mevcuttur.

Şekil 17'de ise İstanbul'un kentsel alanında kalan açık rekreasyon niteliğine uygun askeri alanlarından birisinde yapılan ve devam eden konut uygulaması görülmektedir. Son yıllarda çok sayıda askeri alan açık yeşil alanlar olmak adına bu dönüşümü yaşamaktadır. Örnekte bulunan uygulama, yarı kamusal kimlikli askeri alanı ve kamusal kimlikli kentin koru ve orman alanını birlikte değiştirmektedir. Uygulama 90-220m² aralığında değişen 1915 konutu

içermektedir. Proje Emlak Konut aracılığı ile gerçekleştirilen orta ve orta üst gruplara yönelik sosyal ünitelerini kapalı alanda var edilen güvenli uygulamalara örnektir.

6. Tartışmalar ve Sonuçlar

Antikçağdan bu yana daha geçirgen sınırlardan oluşan kentsel kamusal mekânların, 18-19. yy'lar ve sonrasında modern kentsel yaşam sürecinde giderek daha fazla katılaştığı, günümüzde ise ayrışmanın kapanmalara dönüştüğü görülmektedir. Modern kent tarihine ilişkin kentsel kamusal mekânın sınırları dönemsel diyalektiğiyle biçimlenmektedir. Bu tarihi dönemler kamusal alanın tüm kimliklere ve onların denetimlerine açık olduğunu tanımlayarak gelişmiştir. Habermas'a göre en somut haliyle, kamusal mekân toplumsal yaşamımız içinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulduğu alandır (Habermas, 2000). Sonuç olarak kamusal mekân, kent içinde potansiyel olarak kamusal alanın oluşturulduğu bir yer ve an olarak karşımıza çıkmaktadır (Kahraman, 2019). Ortak ilişkiler, birliktelik ve erişilebilirlik özellikleri yanında kolektif kullanıma dönük tüm binalar da bu alanın öğeleridir. Habermas kamusal alan kavramlaşmasında kolektif güçlerin iletişimsel eylemlerinin yaratıcılıklarının toplumsal sınıfların uzlaşmaz ilişkilerine rağmen dönüştürücü gücüne de işaret etmiştir (Özbek, 2004). Günümüzde kentsel kamusal mekânların giderek sınırlandırılmış kamusal alan anlayışı ve mekânın artan metalaşma karakteri, farklı değişkenlerin dönemsel ilişkiseliliği ile ortaya çıkmaktadır.

Modernist dönemler mekânın üretimi kuramında soyut mekânlar olarak tanımlanmıştır. Soyut mekânlar radikal değişimlerin alanıdır. 18.yy. sonu ve 19.yy. başlarında kapitalist moderniteye evrilen modernizmin sermaye birikimi, özel mülkiyet ve değişim değerinin yükselmesi, girişimcilik, serbest ticaret ve bireysellik gibi temel özellikleri öne çıkmıştır. 19.yy. sonu ve 20.yy. ise sanat alanında görülen objelerin yeni ölçü ve derinlik karakterleri, mimarlık ve kentsel tasarım gibi disiplinleri ile birlikte 'mekânın parçalanma' süreçlerini de etkilemiştir (Lefebvre, 2014). Sanayide gelişen fordist üretim biçimi, yeni teknolojiler ve ürünlerin devinimi modernizmin devamında savaşların ardından kentsel alanları hızla geliştirmiştir.

Post modern dönem ya da geç modernizmin kavramsallaşmasında, gündelik mekândan gündelik olmayan mekâna yönelimi, tüketim mekânından mekânda tüketime geçiş sürecine ilişkin yaklaşımlar belirleyici olmaktadır. Böylece mekânda şeylerin üretiminden mekânın üretimine geçilen süreçle birlikte küreselleşme olgusu, yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin değerlendirilmesi değişkenlerin analizine katkı vermektedir (Lefebvre, 2014). Kapitalizmin kentsel alanları yeniden ve tekrar yeniden üretme olanakları öne çıkan ve sistemin işleyişi adına etkili kuramsal verilerdendir (Harvey, 2013). Kapitalist modernitenin yeni dönemi olan post modernitenin neoliberal ekonomik ve kültürel politikalarının günümüzde yarattığı algı dünyası, sürecin gerçek dayanaklarından farklı olarak kavramsallaşmasında etkin olmuştur. Post modern kavramı yerine geç modernizm tanımlaması ideolojik olarak daha uygun bir tanımlamadır. Post modernizm tanımlaması kendisini yeniden üreten bir kavramsal süreci yaratamamıştır. Yaşanan

değişim sürecine ilişkin altyapıya ait üretim biçimleri ve sermaye yapısındaki değişmelere rağmen farklılaşsa da değişim değeri değişmeden kalmaya devam etmektedir. Bu nedenle post modern dönemin yaşandığı ya da yaşanacağı adına tartışması da kuramsal alanda sürmektedir.

1960'lı yıllarda sanatta ve mimari alanda yaşanan değişimlerin kentsel alana yansıma biçimleri mekân kullanımında yeni gündemler oluşturmuştur. Modernizmin evrensel, modüler ve standart değerlerinin dışına taşan kültürel bir ortam doğmuştur. Gelişen dönemde kentsel alanda düşüncenin öne çıkarıldığı performans, yerleştirme, gibi galeri dışına taşan ve çevre sanatı denilebilecek yoğun pratiklerin popüler kültürle etkileşimi de görülmüştür. 60'lı yıllar boyunca kamusal mekânlarda bu çalışmalarını farklı periyotlarda görmek mümkün olmuştur. Planlamada kentsel tasarım ve kademeli süreçlerinin ortaya çıkışı yanı sıra mimaride görülen kişisellik, özgünlük gibi kavramlar etkili olmuş sürecin devamında kentsel alanda adeta ikonların yaratılma süreci yaşanmıştır.

Modernist hareketin 60'lı yıllarda kavramsal sanat dünyasından mimariye kadar yaşanan dönüşümleri yanında 68'li yılların kentsel politik hareketlerinin de etkileriyle farklılaştığı görülmüştür. Yaşanan alt üst oluşun batıda olagelenlerle, az gelişmiş gelişmekte olan bölgelerde ya da dönemin 3. dünya ülkeleri ile sonuçları farklı olmuştur. 70'li yılların başından itibaren küresel kapitalizm, yaşanan ekonomik krizi yeniden aşabilecek süreci yakalamak adına yeni çözüm yolları aramıştır. Kapitalist modernitenin tarihsel sürecine bakıldığında küreselleşme olgusunun 19.yy'da yaşandığı görülmektedir. Günümüzdeki küreselleşme olgusu ile farkı ise, sermaye yapısında değişimlerle yeni teknolojik girdiler gibi gelişmelerden oluşmaktadır. Post modern dönemde neoliberalizmin ekonomik ve kültürel politikalarıyla birlikte kentsel kamusal mekânlar farklı boyutlara evrilmiştir.

20. yy. son dönemi ve 21. yy'da yaşanan değişimler sonucunda sosyal ilişkilerde ve örgütlenmede kurulan dijital ağların tüm dünyada yaygınlaştığı görülmektedir. Bu sosyal örgütlenmenin yarattığı sanal dünyanın küresel kültürü dolaşıma sokması, zaman ve mekân kavramlarını yok etmesi, yüz yüze ilişkilerin giderek azaltılması gibi temel değişimler büyük bir hızla genişlemektedir. Yaşanan sanal gerçeklik sonucunda, kamusal mekânların yüz yüze ilişkilerde yarattığı işlevsel katkıların olumsuz etkileneneceği açıktır. Ancak konuyu çokluk içinde yalnızlık veya yabancılaşma içinde özgürlük olarak da değerlendirmeler de bulunmaktadır. Diğer yandan bu yaklaşımın insanın toplumsal yaşamına uygunluğu tartışmalı olacaktır. Erken dönem modernizminin işlevsel bölgelerinin yarattığı kamusal mekânlar sorunu günümüzde daha çok katmanlaşmaktadır. Üstelik kamusal mekânlarda yaşanan daralma, kısıtlama ve denetimler, yeni kamusal sınır ve kapanmaya ilişkin sonuçlar sorununu daha da büyümektedir. Neoliberalizmin sistemin değişmeyen değişim değerini korumak adına kamusal alanlarda geliştirdiği kültürel politikalar kentsel alanda kamusal yaşamı katılaşmış ara yüzlere dönüştürmektedir.

Geç modernizm ya da post modern kültürün neoliberalizmin işleyişine uygun olarak üretilen kültür politikalarının parçalı karakteri, kamusal mekânların giderek azalmasına yol açmıştır. Günümüzde kamusal mekânların erken modernizmin geçiş alanı niteliğinden her parçasının neredeyse ticari kimliğe veya seyirlik alanlara dönüştürüldüğü görülmektedir. Avm'ler ya da 'çağdaş yaşam merkezleri' adı verilen ve daha çok orta sınıf eksenli bu kurgusal mekânların yapılaşması bu dönemde süregelmiştir. Baudrillard bu süreci meta panayırı olarak tanımlamıştır (Baudrillard, 1997). Kamu özel ortaklığı adı altında giderek özelleştirilen ama adı kamusal mekân olarak kalan bu alanların kısıtları da sistemli hale getirilmiştir. Dönemin tüketim kültürünün yarattığı daha özgür olunduğuna ilişkin kişiye özgün politikalar bireysel yaklaşımların önünü açmış ve toplumsal yaşamı ve bir aradalığı zamanla parçalamıştır.

Geç modernizm veya neoliberal politikalarla bütünleşen kentsel tasarım, dönüşüm ve planlamaya ilişkin kuramsal gelişmeler, kentsel kamusal mekânların işlevselliğinin değişiminde ve parçalanmasında araçsal hale getirilmiştir. Sonuçta kentsel mekânın temsil alanları işlevsiz kalmıştır. Post modern anlayışın erken döneminde yarattığı bireysel özgürlük duygusu içinde kolay biçimde ulaşılabilen metalar, giderek sosyal grupların büyük bölümü için sadece seyirlik olmaya başlamıştır. Tüm dünyada etkili olan 2008 ekonomik krizi ve pandemi dönemi sürecin bir bakıma kanıtlarıdır. Yaşananların ardından dünyada küresel politikalar sorgulanmaya başlamıştır. Dönemin ekonomik modeline uygun hale getirilen uygulamaların yarattığı artan metalaşma sonuçları kamusal alanlarda kapanma ve sertleşen sınıfsal ayrımlar ile erişilebilirlik gibi mekânsal eşitlik sorunlarını da yeniden daha belirgin şekilde öne çıkarmıştır. Metaların görünürlüğü artsa da ulaşılabirliği azalmıştır. Bütün bu oluşumların katlanan kamusal sınırlar yanında yaratacağı psiko-sosyal sonuçlarda kaçınılmaz olmaktadır.

Yaşanılan dönemde değişim değeri yine değişmeyen değişken olarak kalmaya devam ederken dijital teknoloji ve sanal dünyanın yeni ekonomik politiğin temel araçları olarak ekonomik işleyişin kültürel politikalarını belirlediği görülmektedir. Post modern dönemin temel politikası, makro ölçek yerine mikro politikaları her alanda kuramsal olarak kullanmak olmuştur. Dönemin küreselleşme, finansallaşma ve kuralısızlaşma politikaları yanında yerelleşerek küreselleşme uygulamaları ekonomik temelli kültürel politiği tamamlayan belirleyici öğeler olmuştur. Bu anlayışın kentsel alandaki araçsallaştırılmış uygulama sonuçları kamusal mekânlarda fiziksel ve sosyolojik sınırlara yol açmaktadır. Kule, nokta ya da blok olarak tanımlanan karma işlevli yapıların ticari karakteri, denetleyici ve kısıtlayıcı etkileri yanında toplumun büyük bir çoğunluğuna görsellik dışında erişilebilir olanaklar sunmamaktadır. Üstelik mevcut açık yeşil alanların yok olmasına neden olmaktadır. Bugün neoliberal politikaların kentsel kamusal alandaki en önemli sonuçları yüksek duvarlarla izole edilen nokta ya da kapanan yüksek ya da yatay bloklardan oluşan siteler üst gelirli sosyal sınıfların korunaklı güvenli yapı adaları haline dönüşmüştür. Konutun statü niteliği sunum biçimlerinin de katkısı ile sınıfsal ayrımı mekânsal ayrıma dönüştürmüştür. Bu tür kapanmalarla mülkiyet sınırları içinde kendine

ait kamusal mekânlar oluşturulmuştur. Bu sonuç kamu-özel kamusal mekânları sorunu yanında tamamen özelleşen ve kentsel alanla bütünleşmeyen yeni bir kamusal mekân sınırını ortaya çıkarmıştır. Post modern dönemin sınırları kaldırmak adına oluşturduğu politikaların tersine sonuçlar ürettiği görülmektedir. Üstelik kendisinden öncesini tamamen reddeden ancak kendisini bile üretmeyen bir anlayış olmasının ötesine geçemediği görülmektedir.

Gezegeni tehdit eden iklim değişikliği sorunu, pandemi gibi salgınlar ve yaşamsal sorunlar gündemi olabildiğince zorlamaktadır. Dönemin sistemle bütünleşen mimarlık ve planlama anlayışının yarattığı kuramsal çerçeve ve uygulamaları, adeta 'Başka bir çıkış yok' mesajı vermektedir. Oysa kentsel kamusal mekânların geçirgenlik karakterinin yaygın hale getirilmesi toplumsal yaşam açısından vazgeçilmezdir. Hayalleriniz ve ütopyalarınız varsa kuramlarınız ve geleceğiniz vardır. Mekânsal süreçlerin toplumsal süreçleri içermesi, yer ve mekân ilişkisinde toplum ve bireylerin etkileşiminin kamusal mekanların kolektif ve yaratıcı gücü ile birleşince ortaya çıkacak dönüştürücü gücün etkisi yok edilmemelidir (Harvey, 2013). Dünya ölçeğinde yaşanan söz konusu sorunlar küresel ekonominin yerine giderek kamusal ağırlıklı politikaların öne çıkarıldığı bir sürece evrilmektedir (Uzgel, 2023). Mimarlık ve planlama disiplinlerinin tasarım-üretim alanı günümüzdeki üretim biçimleri ile bütünleşme adına yaşanan yanlışları aşmak zorundadır. En azından kamusal mekânlarda ayırmaştırmanın önüne geçmek adına artan metalaştırmanın sınırlandırıldığı politikaların üretilmesi zorunludur. Toplumların istemli veya istemsiz bir araya geldiği, yüz yüze ilişkilerin işlevinin daha da çok anlam kazandığı günümüzde, kullanım değerini temel alan evrensel nitelikte makro politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

ALTABAN, Ö. (2013, Aralık). Kent planlamadan kentsel tasarıma geçişte düşünülecek boyutlar. *International Journal of Architecture and Planning*, 1 (1), 2-21.

ARENDR, H. (1998). *The Human Condition*, London: The University of Chicago Press.

BAUMAN, Z.(1999). *Tüketici ve Yeni Yoksullar*, (Ü. Öktem. Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.

BAUDRILLARD, J., (1997). *Tüketim toplumu*, (H. Deliçaylı, F. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BRENNER, N. & SCHMID, C. (2014). The 'urban age' in question. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(3), 731-755.

CESTEL, T. (2021). *Marka Mimarlığın Kökenleri*, İstanbul: Yapımevi Yayıncılık Ltd.Şti.

ÇELEBİ, Ü., ÖZASLAN, N. (2019). Dönüşen kamusal mekan: İstanbul-Göktürk Örneği. *The Journal of International Social Research*, 12(62). doi:10. 17719

GENİŞ, Ş (2018). Barınma hakkını savunmak. Mülkiye Dergisi, 42 (3), 481-488.

GÜNEŞ, B. (2021). COVID-19'da Sona Doğru: Kentsel mekânda değişim sorunu. ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi, 1(1), 109-138.

HABERMAS, J. (2000). Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, (T. Bora Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

HARVEY, D. (1989). The Urban Experience, Maryland: John Hopkins Universty Press,

HARVEY, D. (2013). Sosyal Adalet ve Şehir. (M. Moralı Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

HARVEY, D. (2014). Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri. (S. Savran Çev.), (7. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

KAHRAMAN, M.D. (2019). Kamusal alanın ve kentsel mekanın iletişimsel niteliği üzerine düşünmek, Planlama,29(3),195-201.doi: 10.14744/planlama.2019.87619.

KAYPAK, Ş. (2013). Modernizmden Postmodernizme değişen kentleşme. Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 4(2), 80-95.

KATZNELSON, İ. (2019). Marksizm ve Kent. (C.Göğüş Çev.) (1.Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

LEFEBVRE, H. (2014). Mekânın Üretimi, (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık, 2. Baskı.

MILZ, N. (2015) Neoliberal kent Dubai: Uluslararası göç politikaları, kentsel kapanmalar ve genç Filipinli göçmenlerin durumu, İdeal Kent, (15), 40-65.

METLİOĞLU, S.Ö.(2021). Kapital Birikim Süreçleri ve Kent Kuramları. Motif Akademi Halkbilim Dergisi,33(14),184-202.

SÖZEN, M., TANYELİ, U. (1986) Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Evrim Matbaacılık.

ÖZBEK, M.(Ed.). (2004). Giriş: Kamusal Alan içinde. İstanbul: Hil Yayınları.

ÖZCÜ, A. E., ATANUR, G. (2020, Kasım). Covid-19 pandemisinin kent yaşamına etkisi, kamusal alan üzerine değerlendirmeler. Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi, 16(2), 237-250.

ÖZKER, S. (2020) İstanbul'da kentsel mekanın değişimi, İbad Sosyal Bilimler Dergisi,(Özel sayı), 618-638. doi:10. 21733/İbad.795703.

SENNETT, R. (1999). Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam (S. Sertabiboğlu, C. Kurultay Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

TEKELİ, İ. (2009). Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TEKELİ, İ. (2011). Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Url-1.(2023.08.27). [Url-2.\(2023.09.02\). \[Url-3. \\(2023.09.02\\). \\[Url-4. \\\(2023.09.02\\\). \\\[Url-5. \\\\(2023.09.02\\\\). \\\\[Url-6. \\\\\(2023.09.02\\\\\). \\\\\[Url-7. \\\\\\(2023.09.02\\\\\\). \\\\\\[- 92 -\\\\\\]\\\\\\(https://www.google.com/search?q=+dap+yap%C4%B1+levent+loft+g%C3%B6rselleri&tbm=isch&ved=2ahUKewiX0vjBplyBaxUPiv0HHaDCAaYQ2cCegQIABAA&oq=+dap+yap%C4%B1+levent+loft+g%C3%B6rselleri&gs_lcp=CgNpbWcQAZoECCMQJ1DCFVieVWCDWWgBcAB4AIABp gGIAeELkgEEMC4xMJgBAK / Adresinden Alındı</p></div><div data-bbox=\\\\\\)\\\\\]\\\\\(https://earth.google.com/web/search/istinye+vadi+vleri/@41.12005017,29.04323284,57.85826587a,1509.14161101d,35y,81.30975553h,45.00468469t,0r/data=CigiJgokCdp8QdzfinkRAEelmVL 96fURAGcPu67SmMj1AlfFa7rX3qTxA / Adresinden Alındı</p></div><div data-bbox=\\\\\)\\\\]\\\\(https://earth.google.com/web/search/kemberburgaz+evler/@41.1604888,28.92042508,84.0981113a,1405.62933975d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCSkry4WEDVAESkry4WEDXAGdM7jSzhMEIAI U0ltFdpTErAOgMKATA / Adresinden Alındı</p></div><div data-bbox=\\\\)\\\]\\\(https://earth.google.com/web/search/manzara+adaar%c4%b1++kartal/@40.898769,29.19192455,67.66206574a,1695.22239251d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCYwUX1phgERAEeQ8FqrGf0RA GSW7g8qAGz1AIU-RN3MsGD1A / Adresinden Alındı</p></div><div data-bbox=\\\)\\]\\(https://earth.google.com/web/search/finanskent+ata%C5%9Fehir/@41.00140286,29.11190265,52.55026836a,1692.46334978d,35y,5.30915505h,23.88754629t,0r/data=CigiJgokCQ qTPTgERAE Si91u6qfRAGW1NUF3bID1AIXwHkgsPGD1A / Adresinden Alındı</p></div><div data-bbox=\\)\]\(https://earth.google.com/web/search/finanskent+ata%c5%9fehir/@0,-0.20130005,0a,22251752.77375655d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCSsry4WEDVAESkry4WEDXAG UeRD-cJXUIAldrPMZfAH0rAOgMKATA / Adresinden Alındı</p></div><div data-bbox=\)](https://earth.google.com/web/search/istinye+avm%2f/@0,-0.21630005,0a,22251752.77375655d,35y,0h,0t,0r/data=CncaTRJHCiUweDE0Y2FiNTkyOTEwODIlMWY6MHgzMzUyYzFkOGMxNzQxOTkwGVrW WMhjkRAle0vFuGBCD1AKaxpc3RpbnlIIlGF2bS8Y AiABliYKJAKsK68uFhA1QBEoK68uFhA1wBmDgW12O9xlQCGg39MHj6BKwDoDCgEw / Adresinden Alındı</p></div><div data-bbox=)

Url-8. (2023.09.02).

https://earth.google.com/web/search/zekeriya%C3%6E+ormanada/@41.20598448,29.01488285,113.98623116a,759.86160247d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCf3T1cLzm0RAEEx_ikzmmURAGfREGpDZCz1Ala_CQaVzAz1A / Adresinden Alındı

Url-9. (2023.09.02).

https://earth.google.com/web/search/evidea+%C3%7Emek%C3%B6y/@41.0171893,29.1808278,121.53197846a,773.71388014d,35y,141.75471226h,45t,0r/data=CigiJgokCW1loSYUhURAEExm0MWGSfkRAGaA2jGPQlj1AIXMffMvw_jxA / Adresinden Alındı

Url-10. (2023.09.02).

https://www.google.com/search?q=saphir+%C3%A7ekmek%C3%B6y+evleri&tbm=isch&ved=2ahUKEwidxvueyYyBAxVCo_0HHWcKDaUQ2cCegQIABAA&oq=saphir+%C3%A7ekmek%C3%B6y+evleri&gs_lcp=CgNpbWcQDDoECCMQJ1CfFljDZ2CahgFoAHAAeACAAbYBiAGGB5IBAzAuNpgBAKABAaoBC2d3cy13aXot / Adresinden Alındı

Url-11. (2023.09.03).

<https://earth.google.com/web/search/mesa+%C3%aml%C4%blca+villa/@41.02614145,29.04861873,99.96169916a,806.23214476d,35y,168.34505639h,60.00128385t,0r/data=CigiJgokCaTwx2AFe0RAEbNwCJEeURAGRPUyDrILz1AlcB6knoeJ1A> / Adresinden Alındı

Url-12. (2023.09.03).

<https://earth.google.com/web/search/narcity+pe/@40.9479364,29.1656928,222.35413854a,3965.5162374d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCccSTXa2g0RAET7LwxA8gURAGYpkbprSDz1AlZ6Du4lhBz1A> / Adresinden Alındı

Url-13. (2024.12.04).

https://www.google.com/search?q=TORUN+CENTER+g%C3%B6rsel&sca_esv=597300995&ei=PveZfToNfOExc8PAU&udm=&ved=0ahUKEwj0_TR1dODAxVzQvEDHas1DV8Q4dUDCBA&uact=5&oq=TORUN+CENTER+g%C3%B6rsel&gs_lcp=Egxnd3Mtd2l6LXNlcAiff / Adresinden Alındı

Url-14. (2024.12.04).

https://www.google.com/search?q=askeri+alanda+%C3%A7%C4%B1nar+konutlar%C4%B1&oq=asker&gs_lcp=EgZjaHJvbWUqBggCEEUYOzIGCAAQRrg7MgYIARBFgDsyBggCEEUYOzIGCAMQRRg5Mg0IBBAAGIMBGLEDG / Adresinden Alındı

UZGEL, İ. (28.07.2023). ABD Neoliberalizmi terk mi ediyor?, Erişim tarihi:3.09.2023, <https://www.birgun.net/makale/abd-neoliberalizmi-terk-mi-ediyor-1-456437>.

YETİŞKUL, E. (2020). Kentler ve yeni kentsel kuramlar: Kentleşmeyi merkezine alan üç kuram üzerine. *Planlama*, 30(3).332-341, doi:10.14744.

Bülent Güneş, "Kentsel Kamusal Mekânın Üretiminde Değişkenlerin Gelişimi", **ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi**, 4 (1), Haziran 2024, ss. 64-94.

ZIZEK, S. (2005). Gıdıklanan Özne Politik Ontolojinin Yok Merkezi, Ankara: Epos yayınları.

ZIZEK, S. (2006). Biri Totalitarizm mi Dedi?, Ankara: Epos yayınları